

УДК 398.332.1(477.41/.42)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12484>

ЗВИЧАЙ ЗУСТРІЧАТИ ВЕСНУ: ЛОКАЛЬНІ ФОРМИ Й АРЕАЛИ НА СЕРЕДНЬОМУ ПОЛІССІ УКРАЇНИ (Середина ХХ ст.)

Надія КОВАЛЬЧУК

Державний науковий центр захисту культурної спадщини
від техногенних катастроф
просп. Перемоги, 56, м. Київ, 03057, Україна
e-mail: kovalchuk69@ukr.net, kovalchuk.nadia6@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1240-8308>

У статті переважно на основі сучасних польових записів висвітлюється традиційний звичай зустрічати весну на теренах Середнього Полісся України. На основі принципу виділення в обрядових явищах притаманних їм структурних елементів та порівняльного аналізу їхніх різновидів визначено загально регіональні і локальні риси ранньовесняної обрядовості.

Дослідження базується на даних, зібраних авторкою у 350 селах під час етнографічних експедицій, організованих Державним науковим центром захисту культурної спадщини від техногенних катастроф упродовж 2001–21 рр. Виявлений та проаналізований матеріал засвідчує, що в народному побуті середини ХХ ст. звичай зустрічати весну зберігав відносну однорідність змісту в цілому, проте йому притаманна різна приуроченість. У найпоширенішій формі свого вияву вказаний звичай обмежувався виконанням відповідних обрядових пісень. Проте на досліджуваних теренах побутував і інша форма, яка передбачала виконання визначених обрядових дій. Стаття репрезентує описову характеристику географії поширення таких обрядових дій, народних назв звичаю, його часових параметрів; в окремих випадках ареали явищ представлені графічно у вигляді картосхем.

Ключові слова: Середнє Полісся України, традиційна календарна обрядовість, ранньовесняний цикл, звичай зустрічати весну, орнігоморфні борошняні вироби, картографування обрядових явищ

Календарна обрядовість – невід’ємний компонент традиційної духовної культури українців, вона несе в собі специфічно виражену інформацію про їхнє повсякденне життя, світогляд і релігійно-міфологічні уявлення, була і залишається важливою сферою вивчення етнічної та етнокультурної історії України, етнокультурних зв’язків з іншими народами.

Етнографічний регіон Полісся, донині зберігаючи традиційні елементи народної культури, упродовж останніх десятиліть викликає активний інтерес учених різних дослідницьких напрямів. Однак очевидною є нерівномірність вивчення даного регіону з погляду географічно-локальної специфіки в галузі календарної обрядовості. Як відомо, однією з важливих ланок традиційного календаря є ранньовесняний цикл, тісно пов’язаний із початком теплого

сезону та господарського року. Цей період характеризується різноманітністю обрядових явищ, які в просторовому відношенні виявляють до того ж доволі строкату картину їхньої приуроченості.

Дослідженню семантики і структури ранньовесняної обрядовості присвячена низка праць. Чи не вперше чисельну добірку пісень весняної пори упорядкував Олексій Дей¹. Водночас у передмові дослідник відзначав утрату первісного значення багатьох весняних пісень і хороводів навіть у зразках, записаних ще у XIX ст., під впливом нових суспільних умов життя та під тиском християнської релігії. Серед збірок весняної поезії, які побачили світ у наступні роки, важлива для її вивчення збірка, упорядкована Оленою Чебанюк². Представлені в ній фольклорні тексти супроводжуються описом жанрів і тематики, а також коментарями упорядниці. Огляд жанрів пісень, приурочених до весняної пори, які побутували безпосередньо на теренах Середнього Полісся, аналіз відображених в них мотивів і образів, містять і праці Володимира Галайчука³.

Весняний поліський репертуар, специфіку його жанрово-структурних і мелодичних рис, спільність традиційних форм побутування досліджував Роман Кирчів⁴. Він особливу увагу приділив вивченню ритуально-магічної семантики веснянок, які супроводжували обряди «водіння Куста» та «проводи русалок».

Грунтовний типологічний аналіз веснянок, територіальний розподіл їхніх типових сюжетів, пісенних форм та мелотипів весняних мелодій на території України і суміжних теренів представлено в монографічному дослідженні Ірини Клименко⁵. Авторка сумлінно проілюструвала на картах поширення ритмічних варіантів, мелодичних втілень і сюжетів найпопулярніших весняних танків та ігор. Типологічній систематизації традиційних весняних наспівів на Поліссі, а також їхньому географічному розподілу присвячені також наукові студії Євгена Єфремова⁶, Юрія Рибак⁷, Маргарити Скаженик⁸.

---

¹ *Ігри та пісні: Весняно-літня поезія трудового року* : збірник, Упоряд., передм. і прим. Олексія Дея, Нотний матеріал упоряд. Андрій Гуменюк (Київ : Академія наук Української РСР, 1963): 1–671.

² *Календарно-обрядові пісні*, Упоряд, передм., приміт. Олени Чебанюк (Київ : Дніпро, 1987): 21–112.

³ Володимир Галайчук, “Календарно-обрядовий фольклор Овруччини: огляд мотивів та образів”. *Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження*, вип. 2 : Овруччина. 1995 (Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1999), 245–272; Його ж, “Жанрова палітра та основні мотиви календарної поезії в експедиційних записах з Полісся 1996 р.”. *Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження*, вип. 3 : У межириччі Ужа і Тетерева. 1996 (Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2003): 249–266.

⁴ Роман Кирчів, “Фольклор Українського Полісся”. *Із фольклорних регіонів України : нариси і статті* (Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2002): 214–235.

⁵ Ірина Клименко, *Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія*, т. 1 : монографія; т. 2 : атлас (Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2020).

⁶ Євген Єфремов, “Ритмоструктурні типи календарних наспівів на Київському Поліссі”. *Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження*, вип. 1 : Київське Полісся. 1994 (Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1997): 245–259; Його ж, “Типологічна система традиційних весняних наспівів у верхньому межириччі Тетерева та Ужа”. *Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження*, вип. 3 : У межириччі Ужа і Тетерева. 1996 (Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2003): 291–

Проблематику співвідношення міфологічної, ритуальної і словесної складових у весняних обрядах і піснях, з урахуванням географії конкретних явищ і їхніх елементів (словесно-музичних, акціональних, предметних та ін.), а також класифікацію сюжетів та мотивів весняних закличок в рамках східнослов'янського континууму висвітлила Тетяна Агапкіна⁹. Правда, з території Полісся України до згаданого дослідження залучено незначний обсяг матеріалів.

У зазначених працях широко і різнобічно висвітлюється вербальна структура звичаю зустрічати весну, сюжети, мотиви та жанрові особливості веснянок. Проте недостатньо вивчено їх обрядовий контекст, ареали локальних варіантів та приуроченості згаданого звичаю, особливо на теренах Середнього Полісся України, де вони виявляють виразну диференціацію.

Як відомо, Середнє Полісся України охоплює північні райони Київської, Житомирської та Рівненської областей. Відповідно до багаторічних досліджень мовознавців, етнологів, музикознавців зазначений регіон на сході обмежується Дніпром, на заході – річкою Горинь, на півночі – адміністративним кордоном України, південна його межа пролягає по умовній лінії Рівне – Новоград-Волинський – Київ¹⁰. За нашими попередніми дослідженнями, від умовної лінії, яка проходить у межиріччі Стиру і Горині на схід до правобережжя річки Горинь, пролягає дифузна зона поширення західнополіських та середньополіських явищ календарної обрядовості¹¹.

Джерельною базою цієї статті стали емпіричні матеріали, зібрані авторкою в експедиціях Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф* (далі – ДНЦЗКСТК) упродовж 2001–2021 рр. Мета

296; Його ж, “Постові веснянки на Київському Поліссі”. *Проблеми етномузикології*: 36. наук. статей 4 (Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2009), 77–95.

⁷ Юрій Рибак, “Весняні наспіви Верхньоприп'ятської низовини”. *Фольклористичні зошити* 2 (Луцьк : Ін-т культур. антропології, 1999): 65–74; Його ж, “Жанровая классификация Западно-Полесских украинских песен: на примере Верхнеприпятского бассейна”. *Tradicia ir dabartis / Tradition & Contemporarity* 12 (Klaipėda : KU Publishers, 2017): 149–167.

⁸ Маргарита Скаженик, “Весняні обряди та наспіви басейну Уборті: географічний вимір”. *Народна творчість та етнографія* 4 (2014): 55–62; Її ж, “Весняні заклички нижньої Уборті: особливості формотворення”. *Народознавчі зошити* 3–4 (69–70) (2006): 493–502.

⁹ Татьяна Агапкина, *Этнографические связи календарных песен. Встреча весны в обрядах и фольклоре восточных славян* (москва : Индрик, 2000): 1–336; Її ж, “Очерки весенней обрядности Полесья”. *Славянский и балканский фольклор: Этнолингвистическое изучение Полесья* (москва : Индрик, 1995): 21–107.

¹⁰ Михайло Глушко, “Середнє Полісся у системі етнографічного районування України: локалізація, межі (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ–початку ХХІ ст.)”. *Вісник Львівського університету : Серія історична* 43 (2008): 15–33.

¹¹ Надія Ковальчук, *Традиційні свята та обряди Рівненського Полісся: структура, термінологія, географія поширення (середина ХХ ст.) : монографія* (Київ : Арт Економі, 2019), 305–307.

* З 1991 року – Історико-культурологічна експедиція Мінчорнобиля України (з 1996 року – Міністерства надзвичайних ситуацій України); з 2001 року – історико-етнографічна експедиція Центру захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій; з 2007 року – Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф Міністерства надзвичайних ситуацій України (з 2012 року – Державного агентства України з управління зоною відчуження).

дослідження – виявити загально регіональні та локальні варіанти звичаю зустрічати весну на Середньому Поліссі України, з'ясувати особливості їхнього географічного розподілу. Для реалізації поставленої мети систематизовано і проаналізовано емпіричні дані, за результатами відбору і класифікації досліджуваних явищ складено робочі карти їхнього поширення. Критерієм відбору явищ для картографування був показник їхнього побутування (активного чи пасивного) станом на середину ХХ ст. Враховуючи трансформаційні та редуційні зміни, що відбулися у традиційній культурі на цей період, для робочих карт було визначено максимально щільну мережу обстежених населених пунктів і враховано критерій частотності фіксації явища (трапляється часто / рідко). Представлені наприкінці пропонованої статті картосхеми є певним узагальненням географії поширення обрядових елементів, визначеної робочим картографуванням.

Отже, звичаю зустрічати весну притаманні різні форми вияву – з обрядовими діями і без них. Власне останній варіант, що не мав акціонального, а лише вербальний ряд, найпоширеніший і полягав у виконанні приурочених пісень – веснянок – від визначеного дня впродовж певного календарного періоду. В окремих випадках веснянки співали лише один день. Інший варіант звичаю (з акціональною складовою) передбачав виконання певних символічних дій, які також супроводжувалися веснянками. У такому випадку обрядові дії здійснювалися лише першого дня, а співання веснянок могло тривати впродовж певного періоду, або ж все дійство відбувалося в один день.

Початок зустрічі весни респонденти найчастіше пов'язують з умовними календарними періодами, орієнтованими на перші прояви весни в природі: *як криги пливуть** (с. Дідковичі Крс**), *як крига о кригу побивається* (с. Нове Шарне Крс), *як весна має розтавати* (с. Журжевичі Крс), *як прибуде вода* (с. Прибірськ Вшг), *як королюскі цвітуть* (с. Радовель Крс), *як тепло* (с. Любівичі Крс) тощо. Такі природні явища зазвичай припадали саме на період Великого посту, пов'язаного з рухом Пасхалій (встановлення дати Великодня орієнтоване на весняне рівнодення та перший після нього повний місяць, із якими пов'язувалося й настання стійкого весняного тепла, а в передвеликодній період відбувалося поступове пробудження природи): *співають веснянки, як зима розстає, припадають на пост* (с. Сичівка Вшг), *серед посту співають, як тане* (с. Крупове Срн), *в пост весну співають* (с. Мала Фосня Крс), *в пост*

---

* Тут і далі народні терміни та вислови позначені курсивом.

** Адміністративно-територіальна належність населених пунктів вказується відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17.07.2020 № 807-ІХ.

Умовні скорочення назв районів: Житомирська область: Коростенський – Крс, Новоград-Волинський – Нв-Вл; Київська область: Вишгородський – Вшг, Чорнобильська зона відчуження – зона відч.; Рівненська область: Рівненський – Рвн, Сарненський – Срн.

маткі не давали, то вкрадкі співали (с. Сухолуччя Вшг). Попри церковні заборони на спів і веселощі в постовий період, у значній частині сіл все ж зберігалася архаїчна традиція приурочення веснянок до часу пробудження природи, що ілюструє картосхема № 1 цієї статті.

Разом із тим, перший день зустрічі весни в низці сіл закріпився за певними календарними датами (як перехідними, так і неперехідними): *Стрітєння* (Стрітєння Господнє, 2/15.II*) – острівні явища на північному заході та на півночі середньої частини досліджуваних теренів (часто *Стрітєння* виступає початком зустрічі весни на суміжних територіях Полісся Білорусі¹²); *Запусти* (Заговини на Великий піст – неділя напередодні Великого посту) або після них – *з початку посту, першого тижня посту, як заходить піст* – фіксується часто на півночі західної частини та окремими острівцями на сході (простежується також в південних районах Західного Полісся Білорусі¹³); *Євдокія* (Преподобномучениці Євдокії, 01/14.III) – така приуроченість локалізується на сході та має мікроареали на півночі й півдні західної частини (відома також у суміжних південних районах Гомельщини¹⁴); *Благовіщення* (Благовіщення Пресвятої Богородиці, 25.III/07.IV) – простежується локально в середній частині регіону (межиріччя Уборті й Ужа) та на крайньому північному сході (до згаданого свята часто приурочували зустріч весни на Східному Поліссі Білорусі¹⁵); *Пасха* (центр Пасхального циклу) – фіксується рідко і спорадично в середній і північно-східній частинах; *Проводи* (неділя, понеділок чи вівторок наступного тижня після Пасхи) – найпізніша дата початку виконання весняних пісень, яка простежується окремими острівцями у західній частині досліджуваних теренів (ареал такої приуроченості охоплює суміжні терени Брестщини¹⁶). Усі вказані варіанти представлені на картосхемі № 1.

Варто зауважити, що кожне із згаданих вище неперехідних свят на певних історичних етапах становлення традиційного календаря було співвідносним за значенням із межею нового сезону чи нового календарного року. Зокрема, зі *Стрітєнням* пов'язувалися прикметні ознаки весни (потепління, танення снігу): за народними повір'ями, цього дня *зустрічається зима з весною / літом*. Початки свята сягають глибокої давнини, зокрема, воно добре відоме

* Тут і далі дата відзначення свята подається за старим стилем (юліанський календар), а через косу лінію – за новим стилем (григоріанський календар).

¹² Вольга Басько, Тацяна Валодзіна, Тацяна Кухаронак, “Каляндарныя святы, звычаі і абрады”. *Традыцыйная мастацкая культура беларусаў*. У 6 т. Т. 4: *Брэсцкае Палессе*. У 2 кн. Кн. 1 (Мінск : Вышэйшая школа, 2008), 67; Тацяна Валодзіна, Тацяна Кухаронак, Ірына Смірнова, “Каляндарныя святы, звычаі і абрады”. *Традыцыйная мастацкая культура беларусаў*. У 6 т. Т. 6: *Гомельскае Палессе*. У 2 кн. Кн. 1 (Мінск : Вышэйшая школа, 2012), 30, 109.

¹³ Басько, Валодзіна, Кухаронак, “Каляндарныя святы, звычаі і абрады”, 97–98.

¹⁴ Валодзіна, Кухаронак, Смірнова, “Каляндарныя святы, звычаі і абрады”, 166.

¹⁵ Там же, 31–32, 177, 183.

¹⁶ Басько, Валодзіна, Кухаронак, “Каляндарныя святы, звычаі і абрады”, 124.

в Єрусалимській церкві вже в IV столітті, а в наступні віки з Єрусалиму перейшло до інших церков. Дослідники припускають, що й пов'язаність *Стрітіння* з початком весни перейшла разом зі святом також із Близького Сходу, де весна дійсно настає в лютому¹⁷.

Свято *Євдокії* стало своєрідним маркером початку весни і початку нового року від часу прийняття християнства, коли в Київській Русі запровадили юліанський календар. Згідно з останнім упродовж декількох століть новий рік розпочинався з 1-го березня.

Благовіщення – свято відоме у християнському світі з IV ст. У часи Юлія Цезаря в цей день наставало весняне рівнодення¹⁸, тож Благовіщення у слов'янській обрядовості отримало значення першого дня нового сезону (відзначалося як початок весни). Відоме свято й послабленням постових заборон: *До Благовіщення в хаті веснянку, а після Благовіщення вже на двори* (с. Сирниця Крс); *В піст не дуже співали, у хаті співали, на вулиці ні, а од Благовіщення вже на двори* (с. Великі Кліщі Крс), *На Благовіщення вже голосно співають* (с. Павлюківка Крс); *На землі хреирика зроблять, напишуть, наче благословлять, і починають веснянки спевать на вулиці, на розтанях. А до Благовіщення не можна було спевать* (с. Красне, зона відч.).

Із завершенням постових заборон пов'язана й приуроченість виконання веснянок від Пасхи: *Зара після Пасхи уже веснянка починаєця. Пуст кончаєця – починають співати веснянку* (с. Підлуби Нв-Вл).

Закінчення співання веснянок припадало також на різні періоди весняного циклу. Найчастіше в регіоні ці пісні переставали звучати на вулицях після Пасхи, коли наставала пора стійкого весняного тепла: *після Пасхи не співали, бо вже ж вона прийшла, та весна* (с. Моквин Рвн). Така межа виконання приурочених пісень простежується майже повсюдно (за винятком східної частини). На сході та вузьколокально в середній частині регіону вона визначалася Троїцькими святами, у східних селах ще й була безпосередньо пов'язана з обрядом «проводи русалок»: *Проведемо русалок, і вже веснянки кончились. Русалки кончились – веснянки кончились* (с. Річиця, зона відч.). Аналогічна приуроченість спостерігається і на суміжних теренах Східного Полісся Білорусі¹⁹.

Завершення весняного співу на свято *Вшестя* (Вознесіння Господнє, 40-й день після Пасхи) локалізується винятково в середній частині досліджуваних теренів, а також відоме на південному сході Гомельщини²⁰. Подекуди останнім

---

¹⁷ Ариэль Голан, *Миф и символ* (Москва : Русслит, 1993), 114.

¹⁸ Александр Анфертьев, «Ареальное и историческое в исследовании календарной обрядности Восточной Европы (мартовские обряды)». *Ареальные исследования в языкознании и этнографии (язык и этнос) : Сб. науч. трудов* (Ленинград : Наука, 1983), 192. Первинний зв'язок свята з астрономічною датою послабився вже до часу Нікейського собору (325 р.), коли весняне рівнодення припадало на 21 березня юліанського календаря.

¹⁹ Казімір Машынскі, *Усходняе Палессе* (Мінск : Беларуская навука, 2014), 251–252.

²⁰ Валодзіна, Кухаронак, Смірнова, «Каляндарныя святы, звычаі і абрады», 229.

днем виконання веснянок фіксується свято *Благовіщення* (поодинокі на сході і північному заході) та день *Проводи* (мікроареал на крайньому північному заході, де переважають вже західнополіські обрядові варіанти). Острівне поширення має і прив'язаність до погодних умов, які характеризують пізньовесняний період: *як садки перецвітуть* (с. Поляни Рвн), *як весна буяє* (с. Листвин Крс), *як вже літо* (с. Виступовичі Крс). (Календарні дати і періоди завершення співання веснянок ілюструє картосхема № 2).

Варіант зустрічі весни без обрядових дій, основу якого становить вербальна складова, у народному побуті найчастіше означали як *співать веснянки / весну, поспівать весну*, – такі назви поширені майже повсюдно. Проте відомі й інші номінації: *веснувать, веснувати веснянку* – ареал у басейні Уборти (згадана назва добре відома й на суміжних теренах Полісся Білорусі²¹); *кликать / закликать весну* та *стрічать / зустрічать весну* – острівні явища на північному заході та на сході (номінація *кликать весну* має значне поширення на суміжних територіях Полісся Білорусі²²); *перебавночку співать** – поодинокі явище на крайній півночі східної частини. (Географію поширення народних термінів відображає картосхема № 3).

Веснянки виконували, як правило, дівчата, а на досліджуваний нами період нерідко й старші жінки. Вибір місця у багатьох випадках мав символічне значення. Співати виходили на підвищення: *гірку, грудок, курган, гору, над обривом*. Власне на горбистих підвищеннях найраніше починав танути сніг: *співали на протіах* (с. Купувате, зона відч.), *веснянку на ростанях співаємо* (с. Красне, зона відч.). Фіксується і місце над водою: *на мосту* (сс. Кливини, Луб'янка Вшг, Городище Срн, Роз'їжджа, зона відч.), *над річкою* (сс. Оране Вшг, Вітковичі, Хотин Рвн), *коло ставка* (с. Соснівка Вшг), *на кладочках* (сс. Старовичі Вшг, Звіздаль Крс). Але станом на досліджуваний нами період збиралися співати переважно *на вулиці (коло хати, по кутках, на колодках, на шляху / дорозі, в центрі села)*, співали на вигоні під час випасу худоби, у хаті за роботою.

Часто виконання веснянок відбувалося одночасно з водінням хороводів чи під час ігрових танків – таке правило фіксується спорадично. До весняних ігор долучалися й хлопці, забавляючи чи дражнячи дівчат, або виступали

²¹ Светлана Толстая, *Полесский народный календарь* (москва : Индрик, 2005), 50–51; Агапкина, *Этнографические связи календарных песен*, 20–21.

²² Машыніскі, *Усходняе Палессе*, 251–252; Толстая, *Полесский народный календарь*, 50–51, 100–101; Агапкина, *Этнографические связи календарных песен*, 45; Басько, Валодзіна, Кухаронак, “Каляндарныя святы, звычай і абрады”, 7, 103; Валодзіна, Кухаронак, Смірнова, “Каляндарныя святы, звычай і абрады”, 30, 32, 161, 166.

* *Перебавночка* – похідне від першого рядка веснянки, якою відкривався цикл весняних пісень у с. Виступовичі Крс: “Перебавночка, да чорна галочка, перебавила собі сокола...” (Див.: Агапкина, *Этнографические связи календарных песен*, 33). “Перебавила” – у значенні – перебавила (переманила, привабила).

безпосередніми їх учасниками. За нашими спостереженнями, найпоширенішими танками-хороводами на обстежуваних теренах були «Подoliaночка», «Кривотанка» (кривий танець) (фіксуються черезполосно), «Зайчик» (локалізується в середній частині досліджуваного регіону в межиріччі Льви й Ужа), «Мак» (простежується на сході та окремими острівцями на заході у басейні Горині), «Довга лоза» (має дисперсне поширення у східній частині); рідше фіксуються «Король» (в басейні Горині), «Воротар» / «Володар» (на заході) та «Журавель», «Кропець», «Просо», «Льон» (спорадично)²³.

Інша форма звичаю зустрічати весну, яка окрім вербальної складової містить низку обрядових дій, фіксується в регіоні рідко, їй також притаманні різні номінації: *співать весну / веснянки, кликать / ходять весну, стрічать весну, креснянка, палить весну / веснянку, веснують (веснують веснянки), проганяють зиму*. Народні терміни частіше повторюють варіанти назв, згадувані нами вище в контексті звичаю, який містить лише акціональний ряд, однак окремі з них відображають специфіку виконуваних обрядових дій (див. картосхеми №№ 3, 4). Зокрема, найпоширеніший варіант обряду, який включав розкладання багаття, спалювання старих побутових речей (іноді крадених кулів соломи чи старого гілля²⁴), подекуди трапезу (обов'язковим елементом якої мали бути варені яйця чи яєшня), і, звичайно ж, співання веснянок. Побутування такого обрядового варіанту простежується уздовж річки Уборть і фіксується окремими острівцями на сході регіону (див. картосхему № 4), а розкладання багаття та спалювання старих речей відомі у ранньовесняному комплексі Східного Полісся Білорусі²⁵, традиційне запікання яєчні – на сході Західного Полісся Білорусі²⁶.

Найпоширеніша номінація згаданих обрядових дій – *співати веснянки / весну*, а в окремих селах – *веснувати* (сс. Журжевичі, Хочине Крс), *стрічать весну* (с. Копище Крс), *палить весну / веснянку* (сс. Хочине, Лопатичі Крс, Соснівка Вшг).

«От Масляна кончаєца [...], то в ту неділю беруть такіє, ну дєті, пóдроскї, у кого коробка, у кого шо є, шось збирають. Збирають да йдуть на огород, бо ето ж огонь, да палять огонь, і такій велікій! І беруца за руки

²³ Про різновиди весняних хороводів, їх форми побудови див.: Алла Самохвалова, «До питання класифікації хореографічного фольклору». *Поліссязнавство : наукові фольклорно-етнологічні та мистецтвознавчі студії* (Рівне : Волинські обереги, 2001), 109–116; Алла Самохвалова, ««До нас, дєвочкі, до нас...» (за польовими записами у Дубровицькому районі)». *Поліссязнавство : польові записи та наукові студії фольклорно-етнографічних матеріалів* (Рівне : Рівненський держ. ін-т культури, 1998), 19–23.

Про типологізацію хороводів і танків-ігор у відповідності до співної функції див.: Клименко, *Обрядові мелодії українців... Т. 1 : монографія*, 93–94, 207–208, 219–228; Т. 2 : *атлас*, 67–69.

²⁴ Скаженик, «Весняні обряди та наспіви басейну Уборті...», 57.

²⁵ Валодзіна, Кухаронак, Смірнова, «Каляндарныя святы, звычаі і абрады», 31, 109, 183.

²⁶ Толстая, *Полесский народный календарь*, 184.

і вже співають: “А ми весновали, весну дожидали, Темная-зеленая дубровка...” А дітей багато збираліся! І те все несли шо-небудь на огонь. Ой то така весна» (с. Хочине Крс.)²⁷.

«То такіє коробкі подертіє зложуваєм, зложуваєм да на весну запалім. Да вже бігаєм кругом да співаєм веснянки етіє. Хлопці на нас, а ми на їх таке шо-небудь співаєм. І яйце печом тамика коло того огню, ну, і яйце кала огню печом. [...] Шо вже ми спалілі весну да буде вже тепло» (с. Хочине Крс.)²⁸.

«Приходить ото веснянка, Господі! Тоді коробок бо якіх поламаних, постолув, в постолях ми ходілі. Постолі да на мізелку, да на город, да: “Ой вже весна, вже красна, да вже красна. / Людськіє жункі ткуть кросна, ткуть кросна. / Одна моя шельма не умєє, не умєє. / Поза вуглами бегає, бегає, / Под льод мучкі таскає, таскає. / Да пливіть, мучкі, волокном, волокном, / Припливіть ко мнє полотном”. Палять огонь на саму ж ту неділю, шо Запускі, на Запускі весну стрічають. [...] Яйця варять да дітям дають, варониє» (с. Копище Крс.)²⁹.

«Огонь, веснянкі клалі. Веснянкі клалі і спивалі. Вже дівчата собираюця і жинки молодіє такіє. Собирают шо там, якіє вєнікі старіє, да палят (веснянку. – Н.К.) і співають» (с. Лопатичі Крс.)³⁰.

«До Великодня співають веснянку. Да гарно так співають ту веснянку! Як ідуть, ой було раньше! Красіво веснянкі, і ввечери співають, огні кладуть. Посходяця дівчата і молодіє молодички, співають, красота була! Там на вуглі співають, там по середині співають, там співають – ну, красота! І огні палили, і сєділи довго-довго, до середночі. І спевали, ну красіво, дуже красіво» (с. Кочичине Нв-Вл.)³¹.

«Ну це ж веснянка, перед Пасхою веснянка. [...] клали огонь і сєділи. [...] А це в нас так називається, і зараз – веснянка. От ми ж уже ж діти, ми всьо врем'я в молодості перед Пасхою палили веснянку» (с. Соснівка Вшг.)³².

Функцію зустрічі весни виконував також обряд *проганяти зиму*: учасники обрядових дій збиралися на селі, вигукуючи спеціальні вербальні формули

²⁷ Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – ДНЦЗКСТК), ф. Дубровиця-Олевськ-(Х)-2019 (Тематична експедиція по збору польових матеріалів до Атласу традиційних народних обрядів Середнього Полісся, 22–31 жовтня 2019), спр. Ковальчук-6, арк. 51.

²⁸ Там само, ф. Олевськ-Лугини-(VII)-2008 (Тематична експедиція по збору матеріалів до Атласу народного одягу Правобережного Полісся, 05–11 липня 2008), спр. Ковальчук-3, арк. 40–41.

²⁹ Там само, ф. Дубровиця-Олевськ-(Х)-2019 (Тематична експедиція по збору матеріалів...), спр. Ковальчук-6, арк. 31–32.

³⁰ Там само, ф. Олевськ-Лугини-(VII)-2008 (Тематична експедиція по збору матеріалів...), спр. Ковальчук-5, арк. 26.

³¹ Там само, ф. Смільчине-(VII-VIII)-2011 (Комплексна історико-етнографічна експедиція ДНЦЗКСТК у Смільчинському та Новоград-Волинському районах Житомирської області, 25 липня – 09 серпня 2011), спр. Ковальчук-4, арк. 12–13.

³² Там само, ф. Іванків-(ХІІ)-2018 (Тематична експедиція по збору польових матеріалів до Атласу традиційних народних обрядів Середнього Полісся, 04–12 грудня 2018), спр. Ковальчук-7, арк. 45–46.

і, співаючи веснянки, йшли до річки, де кидали на воду старі ужиткові речі (*постоли, коробки, коші* тощо), виганяючи зиму за межі подвір'я та села.

«Зиму проганяли на Вдокі. Палками виганялі баби, поберьом венікі, да й поженьом. Ходілі на ричку, ходілі скрузь, і по болотах, і скрузь А вона йде, йде, йде, й пошла туди в Київ. Приказиваєм: “Іді, да до нас не вертайса, да щоб тепло було бабам”, – да так гонім на Вдокії. І вона пуйде, пуйде» (с. Дроздинь Срн)³³.

Ареал обряду *проганяти* (*виганяти* / *проводити*) зиму охоплює переважно північно-західну Рівненщину, північ Волинської області та суміжні терени Брестщини³⁴ і належить до західнополіського обрядового комплексу, а крайній північний захід Середнього Полісся є периферією зазначеного ареалу. Із цих причин не будемо зупинятися детальніше на виявлених обрядових варіантах *вигнання зими*, зазначимо лише, що комплекс притаманних їм обрядових дій, окрім згаданих вище, включав також символічне вимітання з хати духу зими, створення ритуального шуму, бешкети, розкладання багаття і спалювання старих ужиткових речей, проведення святкової трапези (приготування яєчні).

Наступний обрядовий варіант – зустріч весни з ритуальним хлібом та парою підлітків, ряджених у вбрання, подібне до весільного – «молодим» і «молодою». Він фіксується вузьколокально на північному заході регіону і відомий назвами *кликать* / *ходять весну* (с. Переходичі Срн) та *креснянка* (с. Переброди Срн). Учасниками обрядових дій виступали діти (підлітки). Напередодні випікали коровай, який прикрашали згідно з місцевими весільними традиціями. Співаючи веснянки, хлопці та дівчата возили селом на санках коровай від хати до хати, а після гуляння ділили його і влаштовували гостину.

«Веснянку, ето у нас креснянка кажуть [...]. То ми, як такіє були школьнікі молодіє, то зносились да пеклі коровай. Да обкручувалі сохі, ставлялі, а сохі з лози. Да окручувалі тістом, окручувалі сохі і втикалі, ну, штук чотири. [...] Ну і цвєтамі всякімі, бо ето ж зімою було, то вже з осєні ще сушим цвєти всякіє, от. [...] І так оброблялі, і всякімі етімі ланцюжками кругом того коровай, велікого такого. І возілі санками. От, наприклад, по хатах до кого [...]. Да був молодий і молода, ето уже робілі. Венкі вже чіплялі на єї. Да санками, ще ж по снєгу ето та креснянка. Потом делілі вже (коровай. – Н. К.) і спєвалі пісні. [...] дєті, часом і санками, а часом і, от хто має коня,

---

³³ Архів ДНЦЗСТК, ф. Рокитне-(VIII)-2006 (Комплексна історико-етнографічна експедиція ЦЗКС до Рокитнівського району Рівненської області, 09–26 серпня 2006), спр. Ковальчук-11, арк. 2.

³⁴ Агапкина, “Очерки весенней обрядности Полесья”, 80–81; Басько, Валодзіна, Кухаронак, “Каляндарныя святы, звычаі і абрады”, 124–125; Тацяна Кухаронак, “Абрады провадаў/выгнання зімы на Брэсцкім Палессі”. *Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі да 150-годдзя А.К. Сержпутаўскага; 19–20 чэрвеня 2014 г., г. Мінск* (Мінск : Права і эканоміка, 2014), 73.

то й конєм ще, ще й конєм возят. А потом вже делілі того коровая, і тії сохі, і тие цяцькі всі» (с. Переброди Срн)³⁵.

«І коровая пеклі, да з короваєм ходілі, ходілі да сповалі. Да санкі, бо ж сніг іше був. То положат на санкі, нарадять того коровая, да й ходят, да й клічут весну, ну. [...] І наражалісь, віночка клалі дівчині. Вбиралі, хто кому наравица, то так і вибиралі (одну пару ряджених. – Н. К.)» (с. Переходичі Срн)³⁶.

Ареал згаданого обряду охоплює суміжне Східне Полісся та крайній схід Західного Полісся Білорусі, де дівчата зі спеціально випеченим короваєм співали весну на пагорбі та влаштовували трапезу³⁷.

Зустрічі весни присвячені й ритуали з орнітоморфними борошняними виробами (*пташечками*, *жайворонками*, *буськовими лапами* та ін.), мотивовані зустріччю перелітних птахів, повернення яких символізувало настання весни: *Ну в нас тики це перши на весні гуси чи качки летять, то це ми вже знаєм, шо це вже весна починається* (с. Фабриківка Вшг), *Весну співали вже, як пташки прилетять* (с. Кованка Крс). Традиційно приліт птахів пов'язували зі святом Святих сорока мучеників (09 / 22.III), відомого в побуті як *Сорока*, *Сорокі*, *Сорок святих*, та зі святом *Благовіщення*. Вважалося, що від дня *Сорока святих* птахи починали вити гнізда, а лелека на *Благовіщення* мав би вже знести яйце. Відповідно до згаданих свят заведено було випікати орнітоморфні борошняні вироби. Однак їх різновиди і назви поширені нерівномірно. Зокрема, на свято *Сорок святих* булочки чи коржики у формі пташки фіксуються зрідка і мають дисперсне поширення на сході, на півдні середньої частини регіону та на його крайньому заході (вздовж річки Горинь). Разом із тим згаданий звичай добре відомий на суміжних територіях – на Поділлі³⁸ та на Східному Поліссі Білорусі³⁹. На досліджуваних нами теренах згадані борошняні вироби мали різні номінації: *жаворонки* – фіксується окремими острівцями у східній половині та вузьколокально на крайньому північному заході (у басейні річки Горинь); *пташечки* – дисперсне поширення; *голуби* (*голуб* і *голубка*) – назва утворює мікроареал на крайньому південному сході та поодинокі явище на крайньому північному заході; *варабейки* та *качечки* – спостережені як острівні явища. Назва *сороки* (*сорічки*) зафіксована вузьколокально на

³⁵ Архів ДНЦЗКСТК, ф. Сарни-(VI-VIII)-2008 (Комплексна історико-етнографічна експедиція ДНЦЗКСТК у Сарненському та Дубровицькому районах Рівненської області, 22 липня – 09 серпня 2008), спр. Ковальчук-16, арк.18–19.

³⁶ Там само, ф. Рокитне-(VIII)-2006 (Комплексна історико-етнографічна експедиція ЦЗКС...), спр. Ковальчук-14, арк. 4–5.

³⁷ Машинські, *Усходняе Палессе*, 242; Валодзіна, Кухаронак, Смірнова, “Каляндарныя святы, звычаі і абрады”, 108–109; Толстая, *Полесский народный календарь*, 50–51.

³⁸ Агапкина, *Этнографические связи календарных песен*, 212.

³⁹ Там же, 208; Валодзіна, Кухаронак, Смірнова, “Каляндарныя святы, звычаі і абрады”, 31, 166.

півночі дифузної зони західнополіських та середньополіських явищ і за нашими попередніми спостереженнями характерна для ранньовесняної обрядовості Західного Полісся. Приготування борошняних виробів у формі пташки з назвами *жаворонки*, *пташечки*, *голуби*, *варабейкі* мало місце і в обрядовості дня *Хрєсті / Середопостя* (середа 4-ї седмиці Великого посту). Така приуроченість простежується вузьколокально на сході регіону (див. картосхему № 5). Нам не вдалося зафіксувати закличок та спеціальних дій із різновидом згаданої випічки, відомо лише, що її приготування вважалося обов'язковим.

Натомість часто траплялися обрядові дії з орнітоморфними борошняними виробами, які пекли на *Благовіщення* – це булочки чи коржики, які нагадували форму пташиної лапи, рідше – пташки; іноді це був пиріг, позначений зверху зображенням пташиної лапи. Таку випічку номінували *бұськи*, *бұськові ла́ти*, *гольоти*. Діти кружляли навколо хати, гукали до лелек, пропонуючи їм *бұськову лапу* замість тої, яку птах, мовляв, згубив в дорозі. Ареал благовіщенської ритуальної випічки охоплює Західне Полісся України⁴⁰, крайній захід досліджуваних нами теренів є периферією згаданого ареалу.

* * *

У результаті дослідження з'ясовано, що на середину ХХ ст. на всій території Середнього Полісся України існувала традиція зустрічати весну приуроченими піснями в період її перших проявів у природі, коли з'являлися проталини, сховався сніг, скресала крига. Найпоширеніша номінація згаданого звичаю – *співать веснянки / весну*.

До загально регіональних належить також звичай виготовляти на свято *Сорок святих* орнітоморфні борошняні вироби (*пташечки*, *жайворонки*, *голуби*, *варабейкі* та ін.) на знак повернення перелітних птахів.

Локальні варіанти звичаю зустрічати весну включають низку структурних елементів, а саме:

- специфічні номінації (*веснувать*, *палить весну / веснянку*, *клікать весну*, *зустрічать весну*, *креснянка*, *перебавночку співать*);
- обрядові дії (розкласти багаття, спалювати старі ужиткові речі, возити коровай);
- приуроченість першого співання веснянок та виконання обрядових дій до визначених календарних дат (Запусти та початок посту, *Євдокії*, *Благовіщення*);
- пов'язаність завершення весняного співу з конкретними святами (*Вознесіння*, *Трійця*);
- приуроченість приготування орнітоморфних борошняних виробів до *Середопостя*.

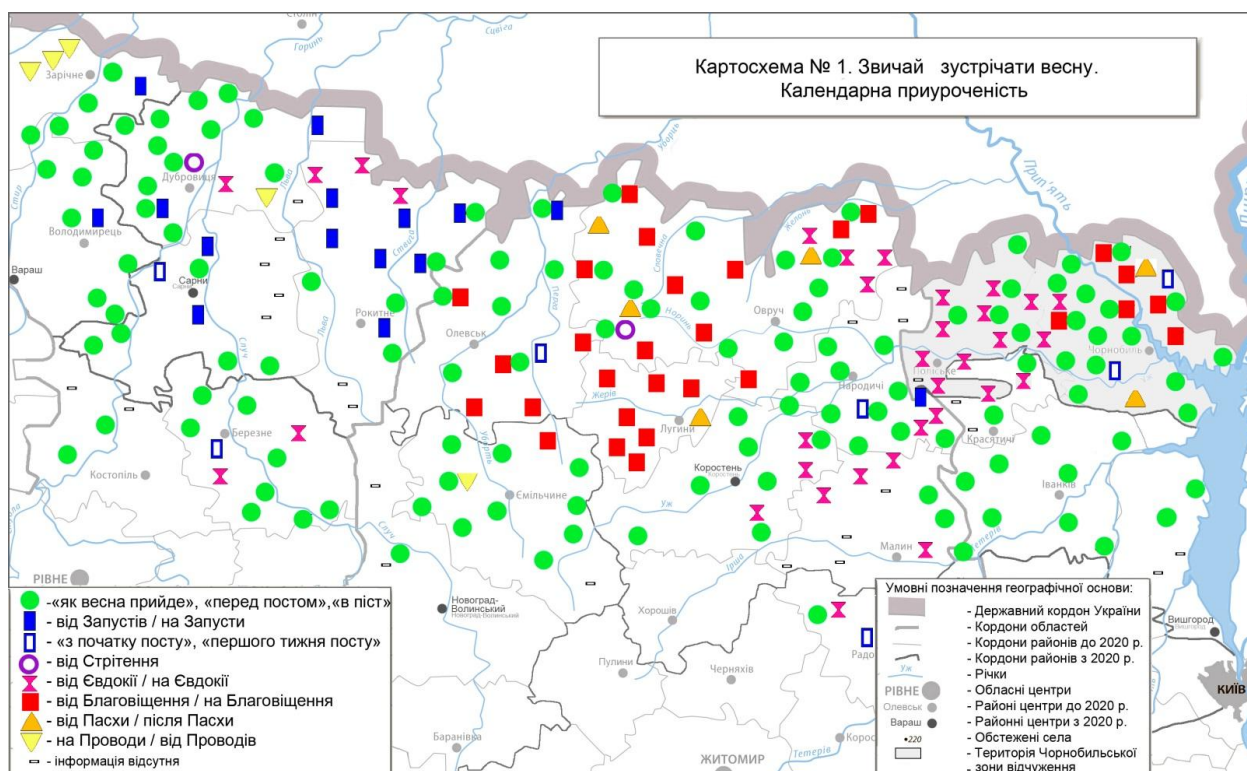

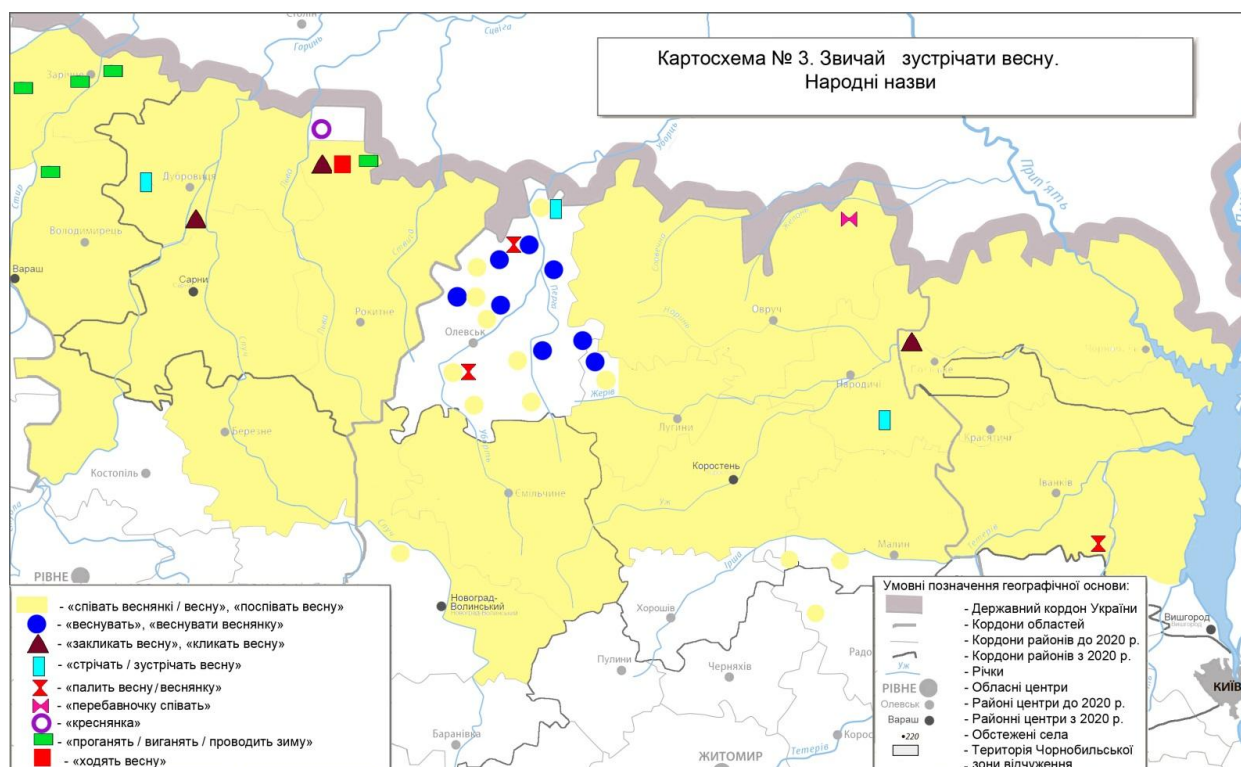
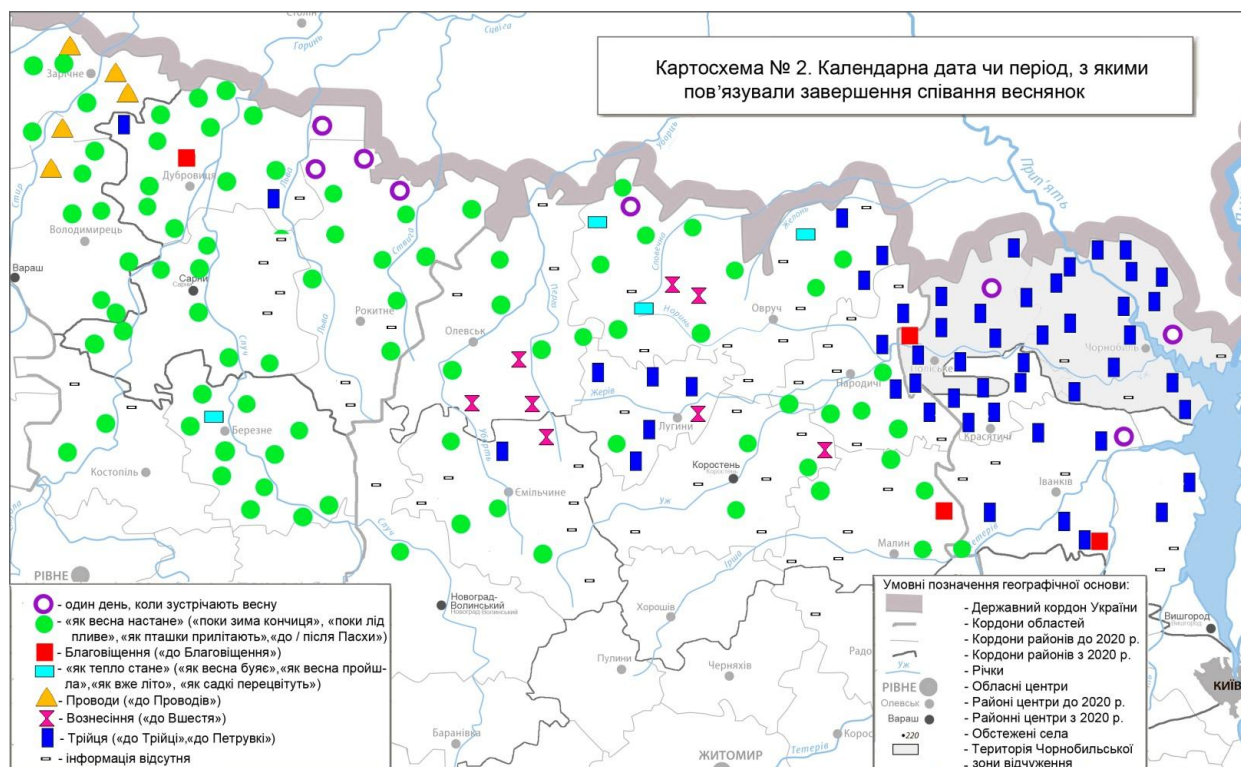
⁴⁰ Ковальчук, *Традиційні свята та обряди...* 76–78, 214.

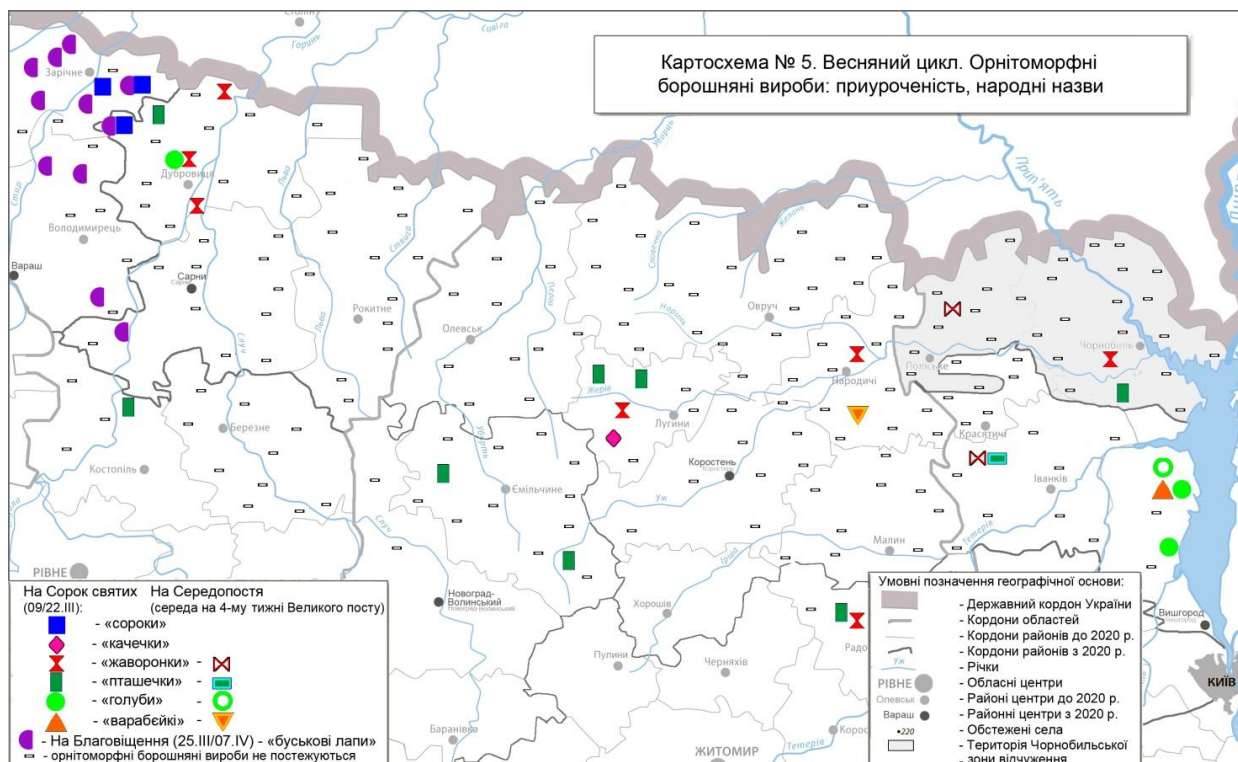
Аналіз результатів картографування показав, що за сукупністю структурних відмінностей та географією їх поширення на Середньому Поліссі України виділяються три мікроареали локальних рис звичаю зустрічати весну: Центральний, Східний та Північний. Перший з них охоплює поліські райони Житомирщини, його специфіка в побутуванні обрядового варіанту з розпалюванням багаття, поширенні специфічних номінацій звичаю зустрічати весну – *веснувати, палити весну / веснянку*, а також у приуроченості початку співання веснянок та виконання обрядових дій до *Благовіщення*, а завершення весняного співу до *Вознесіння і Трійці*.

Східний же мікроареал включає поліські райони Київщини та прилеглі до них села сходу Житомирщини. Йому властиві приуроченість початку зустрічі весни до свята *Євдокії*, завершення співання веснянок – до *Трійці*, а також пов'язаність приготування орнітоморфної випічки з днем *Середопостя*.

Крайня північ (українсько-білоруське порубіжжя) характеризується значною кількістю різноманітних острівних явищ. Вони стосуються різної приуроченості початку та завершення співання веснянок та обмеження весняного співу одним днем; варіативності номінацій на означення зустрічі весни; тут фіксуються й обрядові дії з короваєм. До сказаного варто додати, що ареали виявлених на Середньому Поліссі України локальних рис ранньовесняної обрядовості охоплюють суміжні території Східного Полісся Білорусі.

REFERENCES

- Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – ДНЦЗКСТК), ф. Рокитне-(VIII)-2006 (Комплексна історико-етнографічна експедиція ЦЗКС до Рокитнівського району Рівненської області, 09–26 серпня 2006), спр. Ковальчук-11, 38 арк.; спр. Ковальчук-14, 13 арк.
- Архів ДНЦЗКСТК, ф. Олевськ–Лугини-(VII)-2008 (Тематична експедиція по збору матеріалів до Атласу народного одягу Правобережного Полісся, 05–11 липня 2008), спр. Ковальчук-3, 44 арк.; спр. Ковальчук-5, 52 арк.
- Архів ДНЦЗКСТК, ф. Сарни-(VI-VIII)-2008 (Комплексна історико-етнографічна експедиція ДНЦЗКСТК у Сарненському та Дубровицькому районах Рівненської області, 22 липня – 09 серпня 2008), спр. Ковальчук-16, 39 арк.
- Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине-(VII-VIII)-2011 (Комплексна історико-етнографічна експедиція ДНЦЗКСТК у Ємільчинському та Новоград-Волинському районах Житомирської області, 25 липня – 09 серпня 2011), спр. Ковальчук-4, 36 арк.
- Архів ДНЦЗКСТК, ф. Іванків-(XII)-2018 (Тематична експедиція по збору польових матеріалів до Атласу традиційних народних обрядів Середнього Полісся, 04–12 грудня 2018), спр. Ковальчук-7, 89 арк.
- Архів ДНЦЗКСТК, ф. Дубровиця-Олевськ-(X)-2019 (Тематична експедиція по збору польових матеріалів до Атласу традиційних народних обрядів Середнього Полісся, 22–31 жовтня 2019), спр. Ковальчук-6, 92 арк.
- Aharkyna, Tetiana. “Ocherky vesennei obriadnosti Polesia”. *Slavianskyi y balkanskyi folklor: Etnolynhvystycheskoe yzuchenye Polesia*. moskva : Yndryk, 1995. 21–107 [in russian].
- Aharkyna, Tetiana. *Etnohrafycheskye svyazy kalendarnykh pesen. Vstrecha vesny v obriadakh y folklore vostochnykh slavian*. moskva : Yndryk, 2000. 336 [in russian].
- Anfertev, Aleksandr. “Arealnoe y ystorycheskoe v yssledovanny kalendarnoi obriadnosti Vostochnoi Evropy (martovskye obriady)”. *Arealnye yssledovaniya v yazykoznanii y etnografii (iazyk y etnos)*. Lenynhrad : Nauka, 1983. 191–198 [in russian].
- Basko, Volha, Tatiana Valodzina, Tatiana Kukharonak. “Kaliandarniia sviaty, zvychai i abrazy”. *Traditsyinaia mastatskaia kultura belarusay*. U 6 t. T 4: *Brestskae Palesse*. U 2 kn. Kn. 1. Minsk : Vysheishaia shkola, 2008. 19–244 [in Belarusian].
- Halaichuk, Volodymyr. “Kalendarno-obriadovi folklor Ovruchchyny: ohliad motyviv ta obraziv”. *Polissia Ukrainy: materialy istoryko-etnografichnoho doslidzhennia*. Vyp. 2: *Ovruchchyna*. 1995. Lviv : In-t narodoznavstva NAN Ukrainy, 1999. 245–272 [in Ukrainian].
- Halaichuk, Volodymyr. “Zhanrova palitra ta osnovni motyvy kalendarnoi poezii v ekspedytstiiynykh zapysakh z Polissia 1996 r.”. *Polissia Ukrainy: materialy istoryko-etnografichnoho doslidzhennia*. Vyp. 3: *U mezhyrichchi Uzha i Tetereva*. 1996. Lviv : In-t narodoznavstva NAN Ukrainy, 2003. 249–266 [in Ukrainian].
- Hlushko, Mykhailo. “Serednie Polissia u systemi etnografichnoho raionuvannia Ukrainy: lokalizatsiia, mezhi (za materialamy naukovykh doslidzen druhoi polovyny XX–pochatku XXI st.)”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna*, vyp. 43 (2008): 15–33 [in Ukrainian].
- Holan, Aryel. *Myf y symvol*. moskva : Russlyt, 1993. 376 [in russian].
- Ihry ta pisni: Vesniano-litnia poeziia trudovoho roku*. Zbirnyk. Uporiad., peredm. i prym. Deia, Oleksandra. Notnyi material uporiad. Andriia Humeniuka. Kyiv : Akademiia nauk Ukrainskoi RSR, 1963. 671 [in Ukrainian].
- Kalendarno-obriadovi pisni*. Uporiad, peredm., prymit. Chebaniuk, Oleny. Kyiv: Dnipro, 1987. 396 [in Ukrainian].

- Klymenko, Iryna. *Obriadovi melodii ukrainsiv u konteksti sloviano-baltskoho rannotradytseinoho melomasyvu: typolohiia i heohrafiia*. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho, 2020. T. 1: Monohrafiia. 360; T. 2: Atlas. 100 [in Ukrainian].
- Kovalchuk, Nadiia. *Tradytysiini sviata ta obriady Rivnenskoho Polissia: struktura, terminolohiia, heohrafiia poshyrennia (seredyna XX st.) : monohrafiia*. Kyiv : Art Ekonomi, 2019. 328 [in Ukrainian].
- Kukharonak, Tatiana “Abrady provadaŭ/vyhnannia zimy na Brestskim Palesi”. *Materyialy mizhnarodnai navukovai kanferentsyi da 150-hoddzia A .K. Serzhputoŭskaha*; 19–20 chervenia 2014 h., h. Minsk. Minsk : Prava i ekanomika, 2014: 73–76 [in Belarusian].
- Kyrchiv, Roman. “Folklor Ukrainiskoho Polissia”. *Iz folklornykh rehioniv Ukrainy : narysy i staty*. Lviv : In-t narodoznavstva NAN Ukrainy, 2002. 214–235 [in Ukrainian].
- Mashynski, Kazimir. *Uskhodniae Palesse*. Minsk : Belarускаia navuka, 2014. 528 [in Belarusian].
- Rybak, Yurii. “Vesniani naspivy Verkhnoprypiatskoi nyzovyny”. *Folklorystychni zoshyty*. Luts'k: In-t kultur. antropolohii, 1999. Vyp. 2. 65–74 [in Ukrainian].
- Rybak, Yurii. “Zhanrovaia klasyfikatsiia Zapadno-Poleskykh ukraïnskyykh pesen: na prymere Verkhneprypiatskoho basseina”. *Tradicia ir dabartis / Tradition & Contemporarity*. 12. Klaipėda : KU Publishers, 2017. 149–167 [in russian].
- Samokhvalova, Alla. “Do pytannia klasyfikatsii khoreohrafichnoho folkloru”. *Polissiaznavstvo: naukovy folklorno-etnolohichni ta mystetstvoznavchi studii*. Rivne: Volynski oberehy, 2001. 109–116 [in Ukrainian].
- Samokhvalova, Alla. «“Do nas, devochki, do nas...” (za polovymy zapysamy u Dubrovytskomu raioni)». *Polissiaznavstvo: polovi zapysy ta naukovy studii folklorno-etnografichnykh materialiv*. Rivne : Rivnenskyi derzh. in-t kultury, 1998. 19–23 [in Ukrainian].
- Skazhenyk, Marharyta. “Vesniani obriady ta naspivy baseinu Uborti: heohrafichni vymir”. *Narodna tvorchist ta etnografia*. 4. 2014. 55–62 [in Ukrainian].
- Skazhenyk, Marharyta. “Vesniani zaklychky nyzhoi Uborti: osoblyvosti formotvorennia”. *Narodoznavchi zoshyty* 3–4 (2006): 493–502 [in Ukrainian].
- Tolstaia, Svitlana. *Poleskyi narodnyi kalendar*. moskva : Yndryk, 2005. 600 [in russian].
- Valodzina, Tatiana, Tatiana Kukharonak, Iryna Smirnova, “Kaliandarnia sviaty, zvychai i abrady”. *Tradytysiinaia mastatskaia kultura belarusay*. U 6 t. T. 6: *Homelskae Palesse*. U 2 kn. Kn. 1. Minsk : Vysheishaia shkola, 2012. 23–426 [in Belarusian].
- Yefremov, Yevhen. “Postovi vesnianky na Kyivskomu Polissi”. *Problemy etnomuzykolohii : Zb. nauk. statei*. Vyp. 4. Kyiv : NMAU im. P. I. Chaikovskoho, 2009. 77–95 [in Ukrainian].
- Yefremov, Yevhen. “Rytmostrukturni typy kalendarnykh naspiviv na Kyivskomu Polissi”. *Polissia Ukrainy: materialy istoryko-etnografichnoho doslidzhennia*. Vyp. 1: *Kyivske Polissia*. 1994. Lviv : In-t narodoznavstva NAN Ukrainy, 1997. 245–259 [in Ukrainian].
- Yefremov, Yevhen. “Typolohichna systema tradytysiinykh vesnianykh naspiviv u verkhnomu mezhyrichchi Tetereva ta Uzha”. *Polissia Ukrainy: materialy istoryko-etnografichnoho doslidzhennia*. Vyp. 3: *U mezhyrichchi Uzha i Tetereva*. 1996. Lviv : In-t narodoznavstva NAN Ukrainy, 2003. 291–296 [in Ukrainian].

THE CUSTOM OF WELCOMING SPRING: LOCAL FORMS AND SPREADING AREAS IN THE MIDDLE POLISSIA OF UKRAINE (MID-20th CENTURY)

Nadiia KOVALCHUK

The State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage
from Technological Disasters

56 Peremohy Avenue, Kyiv, 03057, Ukraine

e-mail: kovalchuk69@ukr.net, kovalchuk.nadia6@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1240-8308>

In the traditional calendar, the arrival of spring determined the beginning of the labor year. The customs and rituals that accompanied this period are characterized by diversity and geographically show a rather diverse picture of their confinement.

In the article, mainly on the basis of modern field records, the traditional custom of welcoming spring in the territory of the Middle Polissia of Ukraine is highlighted. On the basis of the principle of distinguishing structural elements inherent in ritual phenomena and a comparative analysis of their varieties, the general regional and local features of early spring rituals were determined, and the features of their geographical distribution were clarified.

The research is based on data collected by the author in 350 villages during ethnographic expeditions organized by the State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technological Disasters during 2001–2021. The collected and analyzed material proves that in the folk life of the middle of the 20th century the custom of welcoming spring kept the relative homogeneity of the content as a whole, but had different forms of manifestation – with and without ritual actions. The most common was the version without ritual actions, in which the main role was given to the verbal component, namely, the performance of special songs (*vesnianka*) from a certain day and during a certain calendar period.

Another variant of the custom – with ritual actions, is traced locally. It provided for the performance of certain symbolic actions (starting a fire, burning old household items, rituals with a ceremonial bread *korovai*, etc.), which were also accompanied by the singing of spring ritual songs *vesniankas*.

Early spring rituals are also characterized by round dances, game dances, which were performed during the singing *vesniankas*, or functioned independently.

The beginning of the spring welcoming was associated with conventional calendar periods focused on the first manifestations of spring in nature, or timed to coincide with specific calendar holidays, each of which at certain historical stages of the formation of the traditional calendar was correlated in meaning with the end of a new season or a new calendar year.

The function of welcoming spring was also performed by the custom of cooking ornithomorphic flour products as a migratory bird's return sign, which symbolized the spring coming. In the studied areas, such ritual pastries had different names, and its cooking was timed to different calendar dates.

The study provides a descriptive characteristic for the spread geography of ritual actions, folk names of welcoming spring custom, its time characteristics, and in some cases, their areas are presented graphically in the form of maps.

As a result of the study, general regional and local variants of the spring welcoming custom were identified, and the peculiarities of their territorial distribution were clarified. The analysis of the mapping results showed that according to the number of structural differences and the geography of their distribution in the territory of the Middle Polissia of Ukraine, three micro-areas of local features of the custom to welcome spring are distinguished: Central, Eastern and Northern.

Keywords: Middle Polissia of Ukraine, traditional calendar rites, early spring cycle, custom of welcoming spring, ornithomorphic flour products, mapping of ritual phenomena

Стаття надійшла до редколегії 06.09.2022

Стаття прийнята до друку 27.09.2022